

Een tussenperiode

Over Schoemakers reizen tussen 1714 en 1725 weten we weinig. In 1714 was hij 54 jaar oud en waarschijnlijk actief in zaken. Kort na de reis door Zuid-Holland, op 5 september 1714, trouwde zijn zoon Gerrit, die koopman en makelaar was. Waarschijnlijk werkten vader en zoon ook op zakelijk gebied samen. Daarnaast was Andries nog lang bezig met het afwerken penningactiviteiten. Weliswaar had hij in 1712 de resultaten van zijn onderzoek aan mr. Gerard van Loon gegeven, maar hij ging zelf ook door. Zijn zes handgeschreven folianten *Beschrijving der Nederlandsche Historie Penningen (...)* zijn gedateerd 1717.¹ Andere handschriften over penningen lopen tot 1717 of 1719 en in één geval tot 1720.² In dat jaar verkocht hij zijn 'silver cabinet'. Op 4 januari 1723 overleed Andries' vrouw Rachel Kroll, door de dichtervrienden Bloemlied genoemd, na een huwelijk van bijna 41 jaar. Hoewel we nergens de indruk krijgen dat hij veel tijd aan haar besteedde, moet dat toch een leemte in zijn leven gegeven hebben en mede oorzaak zijn van de ontboezeming in de brief aan zijn zoon Gerard (= Gerrit) van 11 april 1728: 'met myn ledige uren geen weg wetende: soo hebbe ik ondernomen:(...)'.³

Ongetwijfeld is Andries in de tussenliggende jaren, zowel om zakelijke- als privé-redenen, meermalen naar zijn familie en geloofsgenoten in Twente gereisd, maar daar zijn weinig concrete gegevens over. Doornik⁴ schrijft dat hij tussen 1715 en 1729 in Overijssel is geweest; Gevers en Mensema⁵ dat hij in 1724 in Deventer en omgeving was. Jeanine Otten, die Schoemakers vier-delige manuscript over West-Vrieslandt (Noord-Holland) bestudeerde⁶ vermeldt dat Schoemaker in deze jaren al begon met het in tekst en beeld vastleggen van Noordhollandse steden, dorpen en huizen. Zo bezocht hij in 1712 de abdij van Egmond en maakte er aantekeningen over en was hij in 1716 met zijn gezelschap in Schermerhorn, waar hij het feest van de 'Pinksterblom' beschreef. Zij noemt verder een vroege tekening van Veenhuizen bij Alkmaar uit 1720 en een bezoek aan kasteel Nieuwburg bij Alkmaar in 1724. Verdere bestudering van Schoemakers vele manuscripten zullen ongetwijfeld nog meer van dit soort aantekeningen aan het licht brengen.

Maar in de brieven aan zijn kinderen schrijft Schoemaker niets over die periode. In de brief aan dochter Johanna uit 1733⁷ stapt hij in één lange volzin over van de reizen in 1713 en 1714 naar:

'het welke aan lijding heeft gegeven om met den voornoemden klaas Bruijn en uw broeder Gerrit Schoemaker Noort holland door te Rijsen: het geen ik deed in den jaare 1725 en de volgende jaaren. Ik ondernam voor soo veel ik konde (als hebbende nooit tekenen geleert) de noord hollandse dorpen en de oude en niwe heerenhuijsen na t leven te tekenen: 't geen verder door den grooten tekenmeester Cornelis pronk ten eijnde gebraght zijnde: Soo is dit werk door den voornoemden Klaas Bruijn berijmpt: en door uw broeder Gerrit Schoemaker de nooten of aantekeninge daarop gemaakt: en dus ter drukparsse gebraght: ...'

Deze tekst is verwarrend omdat het hier enkele feiten door elkaar heen lopen: dat hij zo veel mogelijk [alle] Noord-Hollandse dorpen bezocht, dat Klaas Bruin en zijn zoon Gerrit mee reisden, dat Klaas Bruin er een boek van maakte en dat hij zelf en daarna Cornelis Pronk tekeningen maakte. De verwarring wordt vergroot omdat dat boek, *Noordhollandsche Arkadia*⁸, pas in 1732 verscheen. In die tussenliggende jaren was er zo veel gebeurd, dat het boek bij verschijning al bijna een anachronisme was.

Reizen door Noord-Holland

In de brief aan zijn zoon Gerard vervolgt Schoemaker de reeds aangehaalde woorden met:

'soo hebbe ik ondernomen: om de steden: dorpen: gehuchten: buurten: Adelyke en andere gebouwen van gans holland en west vriesland by een te brengen en van deselve een korte aantekening te maken voor soo veel het in myn vermogen is: om dat dan te bekomen hebbe ik (als u wel weet) reeds drie soomers versleten en na myn klyn vermogen soo veel van de voor noemde stede: dorpen: gehuchten: buurten Adelyke en andere gebouwen by een gebraght: dat het tegenwoordig van holland en west vriesland alleen: al ses bequame folianten uytmaakt: sijnde veele door my selve na het leven geschetst soo goet als het in myn vermogen was

Die 'ses bequame folianten' zijn als zodanig niet terug te vinden. Schoemaker heeft meerdere handschriften gemaakt van het gebied dat wij nu Noord-Holland noemen. Het meest uitgebreide daarvan is de vierdelige *Beschrijving en Afbeelding der Steden; Dorpen; Geheugten; Adelyke en andere Gebouwen in West-Friesland, Waterland, Kennemerland en Aankleve van Dien, Dus beschreven en by Een Versamelt; mitsgaders in Alphabetise Ordre Geschikt door Andries Schoemaker* van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.⁹, dat we verder als *West-Friesland* zullen aangeven. Dit handschrift bevat ruim 1.900 bladen op folio-formaat, waarop meer dan 1.300 dorpen en huizen getekend en beschreven zijn. Otten constateert dat het handschrift niet ongeschonden gebleven is. Vermoedelijk zijn er bladen uit gehaald die zich nu elders bevinden. Verder zijn er tekeningen bijgeplakt en is het geheel eind 18^e eeuw opnieuw ingebonden.

Zoals altijd behandeld Schoemaker ook hier de plaatsen in alfabetische volgorde. Zijn tekeningen zijn niet van een datum, maar vaak wel van een jaartal voorzien. Otten concludeert dat Schoemaker in 1725 nog niet systematisch te werk ging, maar kris kras door Noord-Holland reisde. In 1726 bezocht hij, al dan niet vergezeld door zoon Gerrit of Klaas Bruin, in die provincie maar liefst 108 plaatsen en nog eens 10 in Zuid-Holland. In 1727 tekende hij vooral in Noord-Holland, maar ook in Zuid-Holland.

Otten was zo vriendelijk ons haar aantekeningen ter beschikking te stellen, waaruit wij een cijfermatig overzicht trachtten te maken.¹⁰ Van de 1312 beschreven records (tekeningen) zijn er meer dan 1.000 door Andries Schoemaker zelf getekend en ruim 150 door Jacobus Stellingwerf of zijn weduwe Antonia Houbraken. Ongeveer de helft van

Stellingwerfs tekeningen, maar ook 23 van Schoemakers eigen tekeningen, zijn volgens Otten al dan niet later ingeplakt. De tekeningen zijn deels gemaakt naar recente, door Schoemaker zelf ter plaatse gemaakte schetsen, maar ook vaak naar onbekende en meestal oude voorbeelden. Bij de kleinste helft van de onderschriften is de naam of initiaal van de oorspronkelijke tekenaar vermeld. Dat kan Schoemaker zelf zijn (A.S.), maar ook Cornelis Pronk, Abraham de Haan of anderen. In bijna 70% van de gevallen is een jaartal vermeld, het grootste deel recent, maar ook vaak uit de 17^e of begin 18^e eeuw. Een jaartal van 1725 of hoger, de jaren waarin Schoemaker, maar ook Pronk en De Haan, door Noord-Holland reisden, komt 574 keer voor.

Behalve van Andries Schoemaker zelf komen ook tekeningen van anderen voor. Zo zijn er 7 tekeningen van Gerrit en 9 van anderen waarvan de initialen aangetekend zijn. Tenslotte zijn er nog 116 tekeningen waarvan de maker en meestal ook de herkomst niet genoemd is. Daarvan zijn er 96 van vóór 1724, voornamelijk uit de 17^e eeuw. Voor meer cijfermatige gegevens verwijzen we de gegevens elders op deze site.

De tekeningen die Andries Schoemaker blijken zijn initialen zelf geschetst heeft en waarop tevens een jaartal voorkomt, geven aan dat Schoemaker in een bepaald jaar op een bepaalde plaats was. De aantallen zullen niet volledig zijn, maar geven een goede indicatie. Voor Noord-Holland krijgen we het volgende:

1725 2
1726 152 (waarvan 17 getekend door Stellingwerf)
1727 37

Daarnaast staan er in 1727 40 tekeningen naar Pronk en 5 naar De Haan op de lijst. In de jaren daarna zijn er nog maar enkele tekeningen naar Schoemaker en doen Pronk en De Haan het tekenwerk in Noord-Holland.

Alleen de jaartallen zeggen echter niets over de reisroute. Als we de bijbehorende plaatsen op de kaart aangeven schijnt er van een route zelfs geen sprake te zijn. We zien over beide Hollanden verspreide stipjes, die soms kleine clusters vormen. Van één grote reis is geen sprake. Behalve in 1726, waarin veruit de meeste plaatsen bezocht zijn, maar waarbij het boek van Bruin ons ook helpt om in grote lijnen een route te reconstrueren.

De reis met Klaas Bruin

Volgens Bruin's 'Voorrede' in zijn *Noord-Hollandsche Arkadia* was het boek 'door den Heere Andries Schoemaker en my voor eenige jaaren ontworpen, en eindelyk door my voltooit.' Dat doet denken aan 1712, toen Schoemaker zijn gegevens op het gebied van de penningkunde aan Gerard van Loon gaf, die ze in zijn boek verwerkte. Ook nu heeft Schoemaker zijn gegevensverzameling afgegeven aan iemand die ze kon publiceren, ditmaal aan zijn oude vriend Klaas Bruin. Men kan zich voorstellen dat beide oudere heren samen de opzet van het reisverslag besproken hebben en dat Klaas Bruin het daarna uitwerkte. In de stijl van Bruin, en dus berijmd.

In het dichtwerk van Bruin is niet altijd duidelijk welke plaatsen werkelijk gepasseerd of aangedaan zijn. Ook plaatsen waarvan in de verte de kerktorens te zien zijn of die volgens de kaart in de buurt lagen werden opgenomen. Zo zijn bij de bezichtiging van de Helder de plaatsen op het eiland Texel genoemd, terwijl het Friese Staveren wordt beschreven als men dat op de dijk van Enkhuizen naar Andijk in de verte ziet liggen. Onderweg wordt zo nu en dan gestopt om vrienden te bezoeken of om iets bijzonders te bekijken, bijv. het maken van Edammer kaas of de tewaterlating van een schip.

Als Schoemaker schrijft dat hij met Klaas Bruin en zijn zoon Gerrit door Noord-Holland reisde kunnen we dat letterlijk nemen. Maar het is de vraag in hoeverre het dichtverhaal van Bruin, dat tussen alle uitweidingen door een reis van dag tot dag beschrijft, een werkelijke tocht weergeeft of een compositie is. Een jaartal wordt nergens genoemd en bij geen enkele reisdag staat welke dag van de week het was. Blijkens de tekst is de reis eind mei of in de eerste helft van juni gemaakt. Er wordt ergens gezinspeeld op 't 'lentsaizoen'¹¹, maar er waren ook hete zomerdagen. Bij Zyberkarspel is het gras zo hoog dat het vee er bijna in ligt begraven.¹² In de Bangert zijn de aalbessen rijp¹³, in Groet de kersen.¹⁴ In Velsen bloeien de zomerkersen, maar er blinkt ook al rood.¹⁵ Op de zevende reisdag stapt men in Schermerhorn voor een uur van de wagen en ziet men de Pinksterblom rondragen.¹⁶ Maar ook dat brengt ons voor de datering niet verder, want het verhaal is waarschijnlijk ingelast. Volgens zijn eigen mededeling zag Schoemaker het gebeuren rond de Pinksterblom in Schermerhorn immers in 1716. Het zou wel toevallig zijn, en hij zou het ook geschreven hebben, als hij het tien jaar later weer meemaakte.

Toch is de Bruin beschreven reis in grote lijnen tot een bepaald jaar terug te voeren. Als we namelijk de plaatsen waar Schoemaker in 1726 tekende op de kaart uitzetten, kunnen we die verbinden met een lijn die overeenkomt met de reisroute in de *Arkadia*.

Meer nog dan in het vorige reisverslag heeft Bruin zich in de Noordhollandsche Arkadia, dat in zijn sterfjaar verscheen, in de literaire vorm uitgeleefd. Hij begint zijn Voorrede met:

'Gelyk het waar is dat, na 't woord van den grooten Apostel der Heidenen Kwaadaardige Samensprekingen goede zeden verderven, zo is 't in tegenstelling niet minder waar dat heilige Samensprekingen de goede zeden, als door een dierbaar zout, niet alleen voor 't bederf bewaaren; dat ze dezelve niet alleen eenen schoonen glans en luister byzetten (...) maar dat ze ook eene welriekende geur van zich geven, die de ziel op 't lieffelykst kan verkwikken (...).

Bruin heeft zijn Noordhollandsche Arcadia

'op een Samenspreekige¹⁷ manier geschikt, tusschen vier godvruchtige personen. (...) In 't berymen van dezelve heb ik meest gedoeld op geestelyke overbrengingen, en toepassingen op voorkomende zaken.'

Hij geeft die vier personen de zinnebeeldige namen Waarmond, Goedaard, Weetlust en Zedenlust. Ze slaan waarschijnlijk gedeeltelijk op de natuurlijke personen die volgens Schoemakers brief aan Johanna aan de reis deelnamen:

'het welke aan lijding heeft gegeven om met den voornoemden klaas Bruijn en uw broeder Gerrit Schoemaker Noort holland door te Rijsen: het geen ik deed in den jaare 1725 en de volgende jaaren,'

Waarmond lijkt Bruin zelf te zijn en Goedaard is een veelgebruikte bijnaam voor Andries Schoemaker. Weetlust zou Gerrit kunnen zijn, hoewel uit de tekst blijkt dat hij ongehuwd is, terwijl Gerrit al 21 jaar getrouwd was.¹⁸ Hoewel hij in de brief niet genoemd wordt, zou Schoemakers kleinzoon Dirk Blaauw, die er in 1713 en 1714 bij was, daar voor in aanmerking komen. Hij is vroeg gestorven, maar of dat voor of na de Noordhollandse reis was is niet bekend.

Zoals Bruin het ze in de mond legt is Weetlust degene die voor maaltijden en logies zorgt en vragen stelt over de plaatsen waar ze door en langs komen. Waarmond fungeert als de deskundige; hij weet elke plaats te liggen en geeft uitvoerige antwoorden. Goedaard is weliswaar aanwezig en geeft soms een nadere toelichting, maar treedt niet op de voorgrond. Ook Zedenlust neemt zo nu en dan aan het gesprek deel zonder op te vallen; hij speelt ook niet, zoals de naam doet vermoeden, opvallend de zedenmeester. Het blijkt dat Waarmond het vaakst en gemiddeld ook het langst aan het woord is: 57% van alle dichtregels zijn van hem. Weetlust is ook nog al eens aan het woord, maar stelt korte vragen en neemt maar 30% van de ruimte van Waarmond in. Goedaard en Zedenlust praten veel minder en vooral Goedaard is kort van stof.

Dat is opmerkelijk, want op de reizen van 1713 en 1714 was het juist Schoemaker, alias Goedaard, die de zaak vermaakte. Weliswaar heft hij ook nu een keer een danklied en een loflied aan, maar de Goedaard van de vorige reizen is niet terug te vinden. Is er iets met hem aan de hand? Andries Schoemaker is ondertussen oud geworden, 65 jaar, en heeft niet zo lang geleden zijn vrouw verloren. Hoewel hij vrijwel nooit laat merken wat hem innerlijk beweegt, komt hij even los als Weetlust op een bepaald moment zegt dat ze nu over een andere boeg zeilen. Dan blijkt dat bij hem nachten van last en leed afwisselen met vreugdevolle dagen. Ook lichamelijk gaat het niet goed. Als hij bij het beklimmen van een duin nauwelijks een stap of tien getreden heeft 'met dit lighaam, log en zwaar' moet hij 'rusten tot ik wederom bedaar'.¹⁹

Dit beeld klopt weer niet met wat 'Humiliter' in een opdracht voor in de Noordhollandsche Arkadia schrijft:

'Gy (Goedaard) hebt by lieve zomerdagen, Den Dichter zelf rondom gevoerd: Door U is eerst zyn geest beroerd, Om 't reis-verhael op rym te waegen.'

Hier lijkt Schoemaker zelfs de initiator te zijn die hij waarschijnlijk ook was. Het beeld klopt ook niet met de Schoemaker die al tekenend en aantekeningen makend door Noord-Holland reist en een ongelofelijke hoeveelheid tekeningen en tekst zien produceert. Misschien heeft het feit dat er zo veel tijd verstreek tussen opzet en voltooiing van het boek in de beeldvorming ook een rol gespeeld.

Evenals de *Kleefsche en Zuythollandsche Arcadia* is dit ook deze *Noordhollandsche Arkadia* een boek van octavo-formaat ($\pm 10 \times 16$ cm); Voor titelbaden, opdracht, voorrede etc. zijn 20 bladzijden nodig, voor de bladwijzer achterin 8. De dichtelijke beschrijving van de negendaagse reis, met veel tussengevoegde 'Gezangen', beslaat maar liefst 502 bladzijden. Evenals in de *Kleefsche en Zuidhollandsche Arkadia* zijn, aansluitend aan genoemde plaatsen of personen, voetnoten geplaatst, dit keer door Gerrit Schoemaker.

De reis van dag tot dag

Blijkbaar is vóór het drukken al onderkend dat de gemaakte tocht moeilijk te reconstrueren was, want boven elke reisdag, en soms er tussendoor, staat in een kopje de route genoemd. Aan de hand daarvan kan de beschreven reisroute op de kaart gereconstrueerd worden. Die kopjes worden hieronder in een andere letter weergegeven.

Eerste dag: Waarmond, zijn gezelschap Goedaard, Weetlust en Zedenlust op de Ybrug in wachtende.

't Is nog vroeg in de morgen; pas later komt de zon op.

Waarmond, de schrijver van het dichtverhaal, is er het eerst: '... 't geeft rust als je nooit te laat bent'. Hij is tijdens de reis ook degene die voor en na het eten in gebed voorgaat; twee maal is een gebed voor het eten en twee maal een dankzegging na het eten in het boek opgenomen. Goedaard, een gebruikelijke naam voor Andries Schoemaker, schept behagen in het reizen en is een geleider; op vorige reizen was hij vaak de gids. Weetlust verzorgt de organisatie van de reis en Zedenlust neemt regelmatig aan de gesprekken deel zonder een duidelijke rol te spelen.

Nadat het Y is overgestoken gaat de reis, waarschijnlijk per trekschuit, naar Broek in Waterland. Daar wordt gegeten, waarna men naar Monnikendam wandelt. In Edam wordt in 's Heeren Logement gegeten en overnacht.

Tweede dag: De reisgenoten, Edam bezichtigd hebbende, vervorderen hunne reis op een wagen over Purmerend naar Zaandam. De reis gaat per wagen door de drooggemaakte Purmer naar Purmerend en daarna per sloep naar Zaandam. In Westzaan gaan ze middagmalen.

Derde dag: De Reizigers, Zaandam bezichtigd hebbende, zetten hunne reis met de zeilsloep voort, over Westzaan naar Purmerend. Daar wordt uitgestapt en bij een bevriende visser het middag gebruikt. De reisgenooten afscheid van de vrienden te Westzaan genomen hebbende, zetten hunne reis weder met de sloep voort over Krommenie Krommeniesdijk en het Uitgeestermeer na Purmerend.

- Daar wordt overnacht.
- Vierde dag: De reisgenoten vervorderen hunne reis, van Purmerend, Langs de Ringdijk van de Beemster, over Oosthuizen naar Hoorn. De tocht gaat per rijtuig, over de ringdijk van de Beemster. Ze eten in de Zwaan in Hoorn. De reizigers, Hoorn bezichtigende, ryden na enige redeneringen naar Enkhuizen, waar in De Doelen wordt overnacht.
- Vijfde dag: De Reizigers vervolgen hunne reis over Medemblik na Huisduinen. De tocht gaat over of langs de zeedijk tot Winkel en dan via de Wieringwaard en de Zijpe. De reizigers, Medemblik bezichtigende, zetten hunne reis voort over Huisduinen naar de Helder. '... de avondstond brengt ons op de Helder, de paalsteen van ons reis voor deze dag'. 't Is niet licht genoeg meer om de plaats te bekijken.
- Zesde dag: De Reizigers bezichtigen de Helder, en zetten hunnen reis voort naar Alkmaar (de voerman wagt, elk neem weer, als te vooren zyn beurtplaats in ..) De reis gaat via Callantsoog en de Langedijk naar Alkmaar, dat 's avonds nog bekeken wordt.
- Zevende dag: De Reisgenooten vervorderen hunnen reis van Alkmaar, over Schagen Petten, na Bergen (welaan ... men klim weêr op den wagen). De tocht gaat weer naar het noorden. Op weg naar Schagen, passeert men Schermerhorn, waar juist de Pinksterblom wordt rondgedragen. Een jonge dochter staat versierd op een burrie en wordt door vier eveneens versierde jongedochters rondgedragen. Het reisgezelschap stapt er voor een uur uit de wagen. Goedaard weet uitgebreid te vertellen hoe het gebruik is ontstaan. De vier reisgenoten spreken daar dan verder over en Bruin sluit het onderwerp af met een 'Gezang op de kwaade gewoonte'. Gerrit Schoemaker geeft in een noot een korte toelichting op dit oude gebruik, dat op veel plaatsen verboden is. In Schagen wordt daarna het middagmaal gebruikt en men overnacht in Bergen.
- Achtste dag: De Reizigers zetten, na 't beschouwen van 't Bergerbosch, hunne reis voort over de Egmond naar Beverwijk. Egmond wordt uitgebreid bekeken, waarna De Reisgenooten vervorderen hunne reis over Egmond binnen en Heylo naar de Beverwyk. Onderweg wordt in Heemskerk gegeten. De Reisgenooten zetten, na 't middagmaal en 't beschouwen van Heemskerk, hunne reis voort na Beverwyk. Daar wordt overnacht.
- Negende dag: De Reisgenooten vervorderen hunnen reis van Beverwijk, over Haarlem, naar Amsteldam. In Haarlem wordt in het Gulden Vlies gegeten. Aan het eind van de reis is het Goedaard die uitspreekt: 'Hoe heugelyk, hoe eensgezind van geest, En vreedzaam, zyn we op deze togt geweest, Als of we ons reeds in 't Paradys bevonden, De vriendschap wierd door haat noch twist geschonden. ...', waarna Bruin besluit met een Slotzang: Dankbaarheid aan God.

Aan het einde van het boek is een Bladwyzer van 8 pagina's opgenomen, waarin 400 in de tekst genoemde plaatsen, gebouwen, personen, gedichten of andere onderwerpen in alfabetische volgorde zijn vermeld.

De printverbeeldingen van Zeeman

Op het titelblad en in de Voorrede staat: 'verciert met printverbeeldingen' en er is een blad met 'Bericht aan den binder om de plaatjes in te zetten'. Het boek bevat, behalve de uitklaplaat van de Pinksterblom, 24 bladen met elk twee gravures van dorpsgezichten, ongeveer 6 x 8 cm. Ze zijn ingeplakt in de buurt van de tekst over het betreffende dorp, maar staan er verder los van. We kennen de graveur omdat die onder elk plaatje zijn naam heeft gezet: 'A. Zeeman, fecit'.²⁰ De tekenaar naar wiens schetsen de gravures gemaakt zijn wordt niet genoemd. Leonard Kastelyn²¹ vermeldt echter dat de prentjes stuk voor stuk teruggaan op Cornelis Pronk. Ze blijken in hoofdzaak getekend te zijn in de jaren 1727-1729, dus in de periode dat Pronk voor Schoemaker werkte. Schoemaker zelf heeft ze in zijn vierdelige manuscript over Noord-Holland (West-Vriesland) ook gebruikt. Een deel er van is later opgenomen in Isaac Tirion's *Het Verheerlijkt Nederland*, waarin het werk van graveur Hendrik Spilman ver uitsteekt boven de steriele plaatjes van Zeeman.

De noten van Gerrit Schoemaker

Zoals in de *Kleefsche en Zuidhollandsche Arkadia* Ludolph Smids de geografische en geschiedkundige aantekeningen maakte, zo deed Gerrit Schoemaker dat in de *Noordhollandsche Arkadia*. Gerrit, koopman en makelaar van beroep, had zijn vaders belangstelling voor geschiedenis geërfd. Hij gaat met voetnoten in op de in Bruin's gedichten genoemde plaats- en andere geografische namen, op historische gebeurtenissen en belangrijke historische personen. Van de steden en dorpen wordt eerst de ligging en dan de ontstaansgeschiedenis behandeld. Daarna volgt iets over de overheids- en kerkelijke organisatie en de bezetting der (gereformeerde) predikantsplaatsen. Bij elkaar beslaan deze noten 27½ % van het tekstopervlak, of omgerekend 138 van de 502 tekstpagina's. In tegenstelling tot de vrijlopende dichtregels van Bruin zijn de noten in compacte en volle regels gezet.

Op de eerste 87 bladzijden, dat is tot ongeveer halverwege de tweede dag, noemt Gerrit geregeld zijn bronnen, meermalen drie of vier per noot. Daarna wordt steeds minder en tenslotte helemaal niet meer aangegeven waaruit hij zijn gegevens put. Bij elkaar worden ruim dertig verschillende bronnen genoemd, vaak Handvesten, Charters of 'Beschryvinghe' van steden of gewesten. Ook oude gedrukte bronnen, zoals de rijmkronieken van Melis Stoke en Klaas Koliijn, worden genoemd, evenals nieuwe uitgaven, zoals van Claas Bruin *De lustplaats Zoelen* (1723) en van Mattheus Brouërius van Nidek *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden* (1^e deel, 1727) en *Het Zegepralend Kennemerland*, waarvan het eerste deel omstreeks 1729 verscheen.

Uit de verschijningsjaren van de gebruikte bronnen blijkt dat Gerrit in of na 1729 zijn noten schreef. Het concept van Bruin's gedichte tekst was toen blijkbaar gereed. Gerrit plaatst een noot bij vrijwel alle geographische en geschiedkundige namen die ook in de 'Bladwyzer' voorkomen, in totaal meer dan 300. Aan de vele 'Gezangen' en andere dichterlijke beschouwingen heeft hij echter geen boodschap.

Noten

- ¹ Volledige titel: *Beschryving der Nederlandsche Historie Penningen Beginnende met de overdracht der nederlanden door Karel de Vde Roomsche Keyzer aan zijn zoon Philips de Ilde Koning van Spangien; in den Jaare 1555 tot de vrede van Utrecht, in den Jaare 1714 door Andries Schoemaker Anno MDCCXVII Verdeeld in zes deelen*, Kon. Bibl. 74C12.
- ² Grotendeels in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gbravenhage en enkele in het Koninklijk Penningkabinet te Leiden.
- ³ *Stichtsche klyne chronicke (...)*, Utrechtse Archieven, V E 5, f. 1 - 8.
- ⁴ G.J. Doornink in 'Andries Schoemaker en zijn geïllustreerde beschrijving van Overijssel' in *Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, 1936, p. 176
- ⁵ A.J. Gevers en A.J. Mensema, *Over de hobbelde bobbelde heyde*, 1785, p. 12
- ⁶ Jeanine Otten, 'Oprichtinggevers: Andries en Gerrit Schoemaker' in L. Kooijmans at al, (red), *Pronk met pen en Penseel*, 1997, p. 116
- ⁷ *Korte Beschrijving van de Steden, Dorpen, Heren Huijsen etc. van West-Friesland, (...)*, ms van Andries Schoemaker in de Koninklijke Bibliotheek, nr. 78 C 54. Op pag. 5 en 6 staat de opdracht aan Johanna, gedateerd 5 Junij 1733.
- ⁸ Bruin, Cl., *Noordhollandsche Arkadia*, 1732
- ⁹ Dit manuscript bevindt zich in de bibliotheek van het Rijksmuseum, evenals het vijfdelige *Beschryving en Afbeelding Der Steeden Dorpen Gehuchten Aadelyke En Andere gebouwen in Zuijt Hollant, en Aankleving van Dien, meest naar het leeven geteekent en naar A.B.C. gelegd. Dus Beschreven en bij een Versamelt Door Andries Schoemaker, Anno 1730*. Tot dezelfde collectie behoort ook het manuscript *Amsterdam*, dat door Andries en Gerrit Schoemaker samen gemaakt is. Omdat het -in hoofdzaak- op Amsterdam betrekking heeft is het voor een reconstructie van de reizen door de provincie nauwelijks van belang. Elders in Noord Holland komen losse bladen met tekeningen naar Andries en/of Gerrit Schoemaker voor. In de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bevinden zich een drietal manuscripten van Schoemaker die ook Noord Holland betreffen.
- ¹⁰ Beide zijn op deze site opgenomen onder Handschriften van de Schoemakers nader bekeken in de hoofdstukken: 'De tekeningen van Noord-Holland' en 'Overzicht van de tekeningen in ms. West-Friesland'.
- ¹¹ *NH Arkadia* 153
- ¹² 247
- ¹³ 188
- ¹⁴ 349
- ¹⁵ 434
- ¹⁶ 319. Zeeman maakte er een gravure van op een uitslaand blad, maar jaar en herkomst zijn niet genoemd. Andries Schoemaker vertelt er uitgebreid over in zijn manuscript West-Friesland, IV, 182, Gerrit deelt in een noot mee dat dit omzingen op Pinksteren plaats vond. Pinksteren viel in 1726 op 9 juni.
- ¹⁷ Voor goede samensprekingen noemt Bruin als voornaamste bronnen: 1. Boek der Openbaringen (de Bijbel), 2. boek der natuur.
- ¹⁸ Op p. 321 zegt Zedenlust naar aanleiding van de huwelijksgebruiken in en rond Schermerhorm: 'Dies, Weetlust, wilt ge u eens in d'Echt verbinden, Laat toch uw ziel door Mammon niet verblinden.
- ¹⁹ *NH Arkadia* 389
- ²⁰ Volgens Thieme-Becker werd Abraham Zeeman rond 1695/96 in Amsterdam geboren en stief hij daar in 1754. In 1731 zou hij in Middelburg in het schildersgilde zijn opgenomen. Van hem zijn verder niet meer dan enkele titelprenten bekend.
- ²¹ *Pronk met Pen en Penseel*, 88